

KELAM ANABİLİM DALI KOORDİNASYON TOPLANTISI —İzlenimler, Tartışmalar, Öneriler-¹

(XIII. Kelam Anabilim Dalı Koordinasyon Toplantısı ve Kelam Öğretimi Sempozyumu)

Doç. Dr. Mehmet EVKURAN

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Kırık Saman Çöpleri

*Biz yapmadan bırakmış olduğun Güzel işle-
riz. Kuşku tarafından boğulan, Başlamadan
önce bozulan. Yargı gününde Öykümüzü an-
latmak için, Orada olacağız. Nasıl hesap ve-
receksin?*

Henrich **IBSEN**

Biliyor ve hissediyorum ki anlamlı ve güzel işler var bizim tarafımızdan yapılmayı bekleyen. Eğer yapmazsak, ebediyen yapılmamış olarak kalacak ve biz, ihmalkârlığımızın ve özensizliğimizin sonucu olan bu eksikliğin sızısıyla yaşamaya devam edeceğiz. Bazen farkında olarak bazen de kendinden geçmişçesine neyin bize acı verdiğini ve neyin bizi mutsuz ettiğini fark etmeksizin...

Bir bilimsel toplantı tanıtım yazısına epigraf kullanarak başlamak ne derece uygundur, biraz kuşkuluyum. Yine de Henrich Ibsen'in çok beğendiğim ve insanı eylemde bulunmaya özendirir şiiirini paylaşmayı çok istedim. Bu şiiir bana, Kur'an-ı Kerim'den zaman zaman okuduğum şu ayetin şiiirsel açıklaması gibi geliyor: "**Vari-
lacak olan yer, Rabb'indir. O gün insana yapıp ettikleri (takdim ettikleri) ve yap-
mayıp erteledikleri (tehir ettikleri) haber verilir.**" (Kıyâmet suresi, 75/12 ve 13. ayetler) Yine Ibsen'e ait aşağıdaki şu şiiiri de aynı düşünceyle alıyorum.

¹ Bu yazı ilk kez Hitit Üniv. İlahiyat Fakültesi Dergisi 2008/1 cilt. 7, sayı: 13'de yayınlanmıştır.

Havadaki İç Çekiş

Biz şarkularız.Bizi söylemiş olman gerekirdi,Yüreğinin derinliklerinde Umutsuzluk bizi kırdı Uzandık ve bekledik Ama bizi hiç çağırmadın.Sana binlerce kez lanet olsun!...

(Eleven Plays of...)

H. Ibsen

Kelam koordinasyon toplantıları ülkemizde gerçekleştirilen güzel işler arasındadır. Yapılmamış olsaydı ne olurdu? Bu soruya, gerçekleştiğinde ne gibi yararlar elde edilmektedir? tarzında olumsal düşünerek bir yanıt vermek daha doğru olur. Bu konuda söylenecek pek çok şey var. Ancak hepsini içerecek genel bir yarar olarak şunu belirtmeliyim. Önemli bir ilim dalı olan Kelam disiplininde kurumsallaşmak, Türkiye’de yaşanan sorunların çözümüne katkı sunacak sağlam entelektüel bir ortam sağlayacaktır. Din ile ilgili temel sorunumuzun (toplumsal ve kültürel sorunlarımızdan pek çoğunun dinle ilgili olduğu göz önünde bulundurulursa aynı zamanda toplum ve dünya ile ilgili sorunun da demek gerekir.) tarihsel ve kültürel ipuçlarını yakalamak ve soğukkanlı yaklaşımlarla bunları ele almada en uygun zemin kelam alanıdır. Bu nedenle kelam ilminde bir gelişme Türkiye’de uzun vadede dinî ve sosyal hayatımıza da olumlu biçimde yansiyacaktır.

Türkiye’deki İlahiyat Fakültelerinin Kelam Anabilim Dallarında çalışan ilahiyatçıların her yıl farklı bir ilahiyat fakültesinin ev sahipliğinde düzenlediği toplantı bu yıl 20-22 Haziran 2008 tarihlerinde Ankara Kızılcahamam’da gerçekleştirildi. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kelam Anabilim Dalı’nın organize ettiği “XIII. Kelam Koordinasyon Toplantısı ve Kelam Öğretimi Sempozyumu-Sorunlar ve Çözüm Önerileri-“ başlığını taşıyan yıllık toplantı Kızılcahamam’da yapıldı. Toplantının yeri, zamanlaması, bilimsel ve sosyal planlanması gerçekten de iyiydi. Mezunu olduğum Ankara Üniv. İlahiyat Fakültesi’ne yakışan titiz ve dolu dolu bir program sunuldu. Emeği geçen tüm hocalarıma ve arkadaşlarıma yürekten takdir ve teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN’ün titiz ve dikkatli organizasyonunu dile getirmemek haksızlık olur. Kendisini kutluyorum.

Programa ilişkin ayrıntılara Kelam.org sitesinden ulaşılabilir. Ben bu yazıda daha çok sempozyumda sunulan bildiriler ve yapılan tartişmalara dair kişisel duişnce ve değerlendirmelerimi sunmaya çalışacağım. Sempozyumdaki konuşmalar kısa zamanda yayınlanacaktır. Hem sempozyum kitapçığında ve ekte verileceği söylenen cd'lerde ayrıntılara ulaşmak mümkün olacaktır. Bu nedenle tüm konuşmacılara tek tek atıfta bulunmaksızın sadece ne çıkan görüşleri temel alacak ve önemli gördüğüm noktalar üzerinde duracağım.

Sempozyum; bir konunun farklı uzmanlık alanlarına sahip bilim insanları tarafından bir araya gelerek tüm yönleriyle tartişıldığı toplantıdır. Sempozyum szğnn kökeni Antik Yunan'a kadar uzanır. Akşamları şarap içilerek edeb ve felsefi konuların görüşüldüğü sohbet toplantılarına *symposium* adı verilirmiş. Yenip-iilenler bir yana sempozyumun bilimsel ve akademik özelliğinin büyük oranda korunduğu söylenebilir. Konuların benzer ve çoğunlukla aynı görüşte kimselerce ele alınıp, karşıt fikir ve görüşlerin gıyabi olarak rtldğ yöntemden farklı olarak sempozyumda bir konu çeşitli görüş ve alanlardan uzmanlar tarafından tartişılır. Kelam koordinasyon toplantıları, aynı branştan ilim adamlarının bir araya gelerek eğitim-ğretim sorunlarını tartiştıkları değil, önceden saptanan bir konunun da tartişıldığı zengin içerikli bir etkinliktir. Bu yıl adından da anlaşılacağı üzere sempozyum konusu olarak kelam ders programları tartişıldı. Ancak katılmayanlar için hemen belirtelim ki, ilk oturum kelam ilminin diğer ilimlerle olan ilişkisi üzerineydi. Kelam ilmi ile sırasıyla usûl-u fıkıh, mantık ve felsefe ilişkileri teker teker ayrı bildirilerle ve yapılan tartişmalarla ele alındı. Dolayısıyla bu yıl düzenlenen toplantının en az üç ana gündemi bulunduğu söylenebilir.

İslam bilimlerinde bu kadar uzun soluklu ve istikrarlı bir toplantı geleneği ülkemizde ilktir. Bu nedenle XIII. kez düzenlenen toplantı diğer ilim dalları için güzel de bir örnek oluşturmaktadır. Ciddiyetle sürdürülen bu toplantılar, İslam bilimlerinde koordinasyon, işbirliği, kurumsallaşma ve ortak akıl geliştirmeye yönelik bir iradenin sonucudur. Kelam koordinasyon toplantıları iki işlevi birden aynı anda görmektedir. Her şeyden önce ülkemizdeki kelam anabilim dallarında çalışan akademisyenler bir araya gelerek, kelam ilmine dair eğitim-ğretim sorunlarını tartişmakta ve görüş alışverişinde bulunmaktadır. Programların içeriği ve izlenecek yn-

temlerden, lisans ve lisansüstü programların düzenlenmesine ve öğrencilerin yetiştirilmesine kadar geniş bir çerçevede görüşmeler yapılmaktadır. Diğer yandan da bir konu seçilmekte ve kelim ilminin eski ya da yeni problemleri sempozyum düzeyinde tartışılmaktadır.

Bu yıl düzenlenen toplantının birinci oturumu kelim ilminin diğer ilimlerle olan ilişkisine ayrıldı. İlk olarak kelim ve usûl-u fıkıh ilişkisi ele alındı. Prof. Dr. Hüseyin ATAY tarafından sunulan bildiriye, usûl-u fıkıh ilminin diğer İslam bilimleri açısından taşıdığı metodolojik değerin önemi vurgulandı ve İslam bilimleri açısından anahtar niteliği taşıdığı belirtildi. Atay hoca fikirlerini sloganlaştırarak özlü ve çağrıcı bir anlatımla anlatmayı sever. Benim için akılda kalıcı olanların başında **“Müslümanlar, Anadolu’nun yeni bir Endülüs olmasını bekliyor.”** sözü idi. Hocanın Müslümanlara ve geleneksel din anlayışına yönelttiği eleştirilere zaten aşina-yız. Ancak katı modernist yaklaşımdan farklı olarak inşâyı amaçlayan ve geleneği anlayarak onu aşmayı hedefleyen yaklaşımının hakkını iyi vermek gerekir. Derslerinde sıkça tekrar ettiği bir sözü sempozyumda bir kez daha vurguladı. Bugün Müslümanlar Kur’an’ı ne okuyor ne de anlıyor. İlk Müslümanlar, kendilerinden daha bilgili ve köklü medeniyete sahip insanların topraklarını ele geçirdiklerinde onlar karşısında ezilmediler. Oysa genellikle tarihte olan şey, bunun tersidir. Savaşçı bir toplum, kendinden daha bilgili başka bir toplumu istila ettiğinde zamanla onun etkisinde kalır, ona teslim olur. Müslümanların elinde Kur’an’dan başka bir şey yoktu. Kur’an’ın amaçlarını anlayan ve gerçekleştiren akli unutmamak gerekir. Zira sadece nass vurgusu, olguyu betimlemekte yetersiz kalmakta ve tarihsel başarının aslında insanların bir araya gelerek gerçekleştirdiği bir değer olduğu gerçeği gözden kaçmaktadır. Müslümanların başarılı olmasının temelinde yatan şey, Kur’an ahlâkıdır. Onlar dürüst, disiplinli ve adil oldukları için İslam bu kadar insanın dini haline geldi.

Usûl-u fıkıh, en genel anlamda İslam bilimlerinde metodoloji ve anlambilim olarak Fıkıh ilmindekinden ayrı bir disiplin olarak programda yer almasının gerektiği üzerinde duruldu. Kanımca toplantıya sempozyum adıyla anılma hakkını veren bu oturumdaki konuşmalara ayrılan tartışma süresi yeterli olmamıştır. Bir fıkıhçının usûl-u fıkıh konusunda konuşmasına imkân tanınmalı, aradaki fark ortaya çıkarılmalı ve bu ilimden beklentilerimiz daha da netleştirilmeliydi. Ya da belki

program formatı buna imkân tanımadığından bu konunun ayrıca ele alınıp, tüm yönleriyle tartışılması daha doğru olacaktır.

Koordinasyon toplantısına katılan Mantık Anabilim Dalı öğretim üyesi Doç. Dr. İsmail KÖZ, kelam-mantık ilişkisini anlattı. Mantığın bir değerler alanı mı yoksa bir alet ilmi mi olduğu konusundaki tartışmaları ele aldı. Mantığın bugün de sanat mı yoksa bilim mi olduğu konusunda farklı yaklaşımların sürdüğünü anlattı. İlk kelamcıların mantığa bakışı ve sonrakilerin bu konuda sergiledikleri yaklaşımların kelam ilminin metodolojik gelişimi üzerindeki etkisinin irdelenmesi gerektiğini ifade etti. Felsefede delil ile konu arasında kurulan ilişkinin gerçekten de ilzam edici olduğu ve buradaki bağlayıcılığın sadece zihinsel değil ontolojik açıdan da zorunlu olduğu, bu nedenle ilk dönem kelamcılarının mantığa bir değerler alanı olarak bakışı ve ondan uzak durduğu konuları tüm yönleriyle tartışılmayı beklemektedir. Felsefenin klasik döneminden modern döneme mantık konusu hayli değişim geçirdi. Bu sürece bakıldığında bazı filozofların “*Tanrı insanı yarattı da düşünmeyi Aristo’ya mı bıraktı?!*” sözündeki imâ, mantığın sanat mı yoksa bilim dalı mı olduğu yolundaki tartışmaların eskiden bu yana sürdüğünü gösterir. Günümüzde bu konu, dil, kültür, düşünce, akıl/özne, *episteme* ve söylem kavramları ekseninde daha geniş bir çerçevede ele alınmaktadır. Bu sorunu salt mantık ve felsefe açısından değil de kelama yansımaları açısından tartışmak daha verimli olacaktır.

Doç. Dr. Fehrullah TERKAN ise sempozyumun en ilginç bildirisini sundu. Kelam-felsefe ilişkisini Farabî’nin çifte hakikat anlayışından yola çıkarak tartıştı. TERKAN’ın öne sürdüğü görüşler aslında genişçe tartışılmayı hak ediyor. Öne çıkan temel argüman, Farabî’nin “mille” kavramının felsefî açılımına dayanmaktadır. Farabî, hakikatin, felsefeciler tarafından her türlü benzetme ve alegoriden uzak biçimde ve kavramsal olarak kavrandığını, insanların geri kalanları tarafından ise ancak semboller aracılığıyla/yardımla anlaşılacağını (elbette bu felsefî anlamda gerçek bir anlama olmaktan uzaktır) söylüyordu. İşte din tarafından sembolik biçimde va’z edilen hakikat kelamcılar tarafından anlatılmaktaydı. Kelamın, varlık ve bilgi ile ilgili meseleleri nasslardan hareket ederek dinî kavram ve simgelerle anlatması, Farabî’ye göre mille kavramına denk düşer. Mille kavramı, hakikatin, tarihin belirli bir anında Tanrı tarafından anlatılması sonucu ortaya çıkar. Tanrı’nın birden

fazla peygamber görevlendirdiği ve farklı dillerde vahiyler gönderdiği düşünüldüğünde, *milel* sözünü kullanmayı gerektiren bir sembolik çoğulculuk belirecektir. Burası peygamber ile filozofun, din ile felsefenin hakikat nezdinde birbiriyle karşılaştırıldığı yerdir.

Şu halde bildiride öne çıkan ilk ve çarpıcı iddiayı hatırlamanın zamanı gelmiştir. Birkaç kez vurguyla dile getirilen ifade şuydu: “*Kelam, aslında bir felsefedir, ya da öyle ele alınıp temellendirilmelidir.*” Farabîci hakikat anlayışı açısından bakıldığında bu sözün kelam ilmini mille bilgisine indirgediği ve aslında onu geçersizleştirdiği ve felsefeye sığınmaya zorladığı görülmektedir. Esasen meşruiyet ve onaylanma krizi yaşayan bir ilmin mensuplarına bu söz, sevimli ve bir ölçüde baştan çıkarıcı bile gelebilir. Ne ki felsefeye sığınmak ve felsefe divanında icazet almak sadece kelam değil başka herhangi bir ilim için de büyük problemler taşır.

Bir *ilişki*den söz ettiğimize göre, ortada iki farklı alan vardır. Felsefenin ve teolojinin kendine göre farklı öncelikleri, hedefleri, zorunlulukları bulunur. Felsefenin görevi bir dogmaya hizmet değildir. Teolojinin de felsefenin çelişkilerini çözmek gibi bir ödevi olamaz. Anlamli ve verimli bir ilişkinin kurulması, bu iki alanın özerkliğinin, sınırlarının ve yapılarının tanınması ve kabul edilmesinden geçer.

2008 Mayıs ayında İstanbul’da düzenlenen uluslararası “*Çevre ve Din*” konulu sempozyumda deneyimlediğim bir durumu kelam koordinasyon toplantısında da hissettim. Bilindiği gibi ekoloji pek çok Batı üniversitesinde bağımsız bir kürsü olmayı başarmış ve ekoloji konusu değişik açılardan incelenen bağımsız bir disiplin haline gelmiştir. Çevre sempozyumunda farklı uzmanlık alanlarından çok sayıda ilahiyatçı bildiri sundu. Ancak bence pek az konuşmacı neyin tartışılması gerektiğinin farkındaydı. Ağırlıklı olarak çevrenin korunması, hayvanlara iyi ve şefkatli davranılması, ağacın ve bitkilerin tahrip edilmemesi vs. tarzında dinsel vaaz söylemi tercih edildi. Oysa toplumsal ekolojinin ve derin ekologların görüş ve eleştirileri bilinmeksizin bu konuda sağlam bir bakış gerçekleştirilmesi olanaklı değildir. Ekologlar çevre sorunlarının toplumsal kökenli olduğunu, toplumda başlayan politik ve düşünsel yozlaşmanın zamanla doğaya yansıdığını öne sürerler ve buradan bir toplum eleştirisi üretirler. Onlara göre modernite, Aydınlanma, sanayi toplumu ve kapitalist kültür, içerdiği tahakküm ideolojisi nedeniyle insan-doğa ilişkisini boz-

muştur. Tek Tanrılı dinler de insan-merkezli ontolojileri sebebiyle doğayı önemsizleştirmiş ve çevre sorunlarına katkıda bulunmuşlardır. Ekologların bu son eleştirileri kesinlikle kelamî ve teolojik bir problemdir ve varlıkbilim konusuna girer.

Din, gücünü ve etkisini birleştirmekten (tevhîd) alır. Bunu Tanrı, insan ve doğa arasında güçlü metafizik ve etik bağlar kurarak gerçekteştirir. Dinin hedef edindiği şey, sadece zihinsel ve felsefi doğruluk değil ahlakî ve pratik başarıdır. Bu nedenle Tanrı, insan ve doğa arasında kurulan ilişkinin tekrar kurulması ve dinî öncelikler gözeterek yapılandırılması teolojinin ödevleri arasındadır. Oysa felsefenin kelam üzerindeki etkilerinden biri de buradadır. Felsefe varlıkları tanımlama gereği duyar, kategoriler önermelerden önce gelir. Bir varlığın kategorik yerini saptamasızın onun hakkında bir yargıya varmak mümkün değildir. Bu yüzden felsefe, bir varlığın ontolojik statüsünü ve yapısını bağımsız olarak ve bizatihi ele alır. Bu düşünme alışkanlığını teolojiye taşıdığımızda karşılaştıığımız manzara, birbirinden farklılaşmış dağınık metafizik varlıklar olacaktır. Tanrı bağımsız olarak ele alınır, insan ayrı bir varlık olarak tanımlanır, eşya vs. Bu yaklaşım dinsel ve teolojik değil felsefidir, felsefenin kendine özgü işleyişine ve hedeflerine uygundur. Ancak teolojinin varmak istediği amaçlar açısından bunun tartışılması gerekir.

İslam teolojisinin insan-merkezli mi yoksa Tanrı-merkezli mi olduğu konusundaki görüşler bilinmektedir. Kur'an'da belirgin biçimde bir Tanrı-merkezcilik olduğu ve bunun yanında inkâr edilemeyecek derecede açık biçimde insan-merkezcilik (yeryüzünde halife olması, emaneti yüklenmesi, yeryüzündeki varlıkların ona boyun eğdirilmesi/tashîr olayı vb.) de göze çarpar. Dualiteye düşmeksizin bu durumun **ilişkiler metafiziği** sayesinde çözümleneceği ortadadır. Tanrı-insan-doğa arasındaki ilişkiyi yeniden keşfetmemize ve tanımlamamıza imkan sağlayacak bütüncül bir teolojik dil geliştirmek zorundayız.

Fehrullah'ın hayli zihin açıcı sunumundan çıkardığım sonuç şudur: Kelam'ın üzerine düşen görevi yerine getirmesi için felsefe ile yüzleşmesi, bu yüzleşmeden yetkinleşerek çıkması lazımdır. Bu eksende Gazzâlî'nin sıkça gündeme geldiği ve onun ilimler üzerindeki etkisinin felsefeciler tarafından eleştirel biçimde sorgulanmadığını görüyorum. Popüler bir söylemle "*Nedir bu günümüz felsefecilerindeki Gazzâlî sevgisi?*" diye sorasım geliyor. Felsefecilerin Gazzâlî ile olan ilişki-

leri bir yana (Gazzâlî'ye besledikleri empati ya da husûmet, onların sadece kelama bakışlarını değil kendi mesleklerini algılamalarını bile etkilemektedir.) asıl kelimcilerin bu konuda artık bir karara ve açık bir anlayışa varmaları gerekir. Tehafüt geleneğinin canlanmasını kastetmeksizin, bir kelimci için Gazzâlî'nin eşik ve köprü olduğunu ileri sürüyorum. Gazzâlî ile ilmî düzlemde yüzleşmek, onunla tartışmak, onu eleştirerek aşmak bir kelimci için zorlu bir geçit, rüşd ve olgunluktur. Ancak bu zorlu görev, hâlâ askıdadır.

İkinci oturumla birlikte kelim öğretiminin sorunları tartışılmaya başladı. Rabia ÇETİN, kelim öğretiminin serüvenini anlattı. Nizamiye medreselerinden 1949 yılına kadar olan süreçte kelim ilminin öğretilmesi, programlardaki yeri ve ağırlığı konularında tarihsel bilgiler sundu ve yararlı değerlendirmeler yaptı. Çetin'in özellikle Nizamiye Medreseleri'nin kuruluş süreci, sosyal ve politik işlevleri üzerine yaptığı konuşması, bende kelim öğretiminin kurumsallaşmasının sorunlarının kelim ilminin bir disiplin olarak gelişmesinde ne kadar önemli olduğu fikrini uyandırdı. Nizamiye Medreseleri'nin kuruluşu elbette salt ilmi ve entelektüel bir arka plana sahip değildir. Dönemin Sünnî Selçuklu iktidarının merkezileşme ve politik olarak disiplini sağlama ihtiyacı ilmî teşkilatlanmayı da belirlemiş olmalıdır. Buna bağlı olarak Sünnî paradigmayı diğer inançlara özellikle de muhalif İsmailî-Batınî fırkalara karşı savunmak bir hak mezhep kavramını oluşturmak ve kurumsallaştırmak amacıyla ilmî ve ideolojik bir merkez inşa edildi.

Aslında Nizamiye Medreseleri'nde görülen durum, tarih boyunca tüm İslam eğitim kurumlarının içinde bulunduğu gerilim ve çelişkinin aynısıdır. İlim mi yoksa siyaset mi? çelişkisi ilmî zihniyetin üzerindeki baskının ve ilerlemenin önündeki engelin başlıca nedenidir. Bunu aşmanın yolu kurumsallaşmadır. İlahiyatçıların akademik özgürlük ve ilmî kurumsallaşmayı daha arzulu ve kararlı biçimde savunması gerekir.

Müslümanlar, İslam dininin diğer dinlerden farkını ve üstünlüğünü vurgularken İslam'da ruhbanlığın ve din adamları sınıfının bulunmadığını dile getirirler. Bu temelde doğrudur. Ancak bunu dile getirenlerin İslam dünyasında ilim adamının neden sahipsiz kaldığına da bir açıklama getirmeleri gerekmez mi? İlim sonuçta ilim adamı tarafından yapılan işidir. İlmin gelişmesi ilim adamının toplumsal konumuyla

yakından ilgili değil midir? Aynı durum kelim ilmi için de geçerlidir. Eğer kelam ilminin geleceğinden, yenilenmesinden söz ediyorsak bu işleri yapacak olan fâilin durumuna da göz atmamız gerekir. İlim adamı kendini özgür hissetmezse, güven duygusu eksikse yaptığı işin saygınlığına kendisi inanmıyorsa, ortada çok ciddi bir sorun var demektir. En hafif ifadeyle kelam ilmi sahipsizdir. Tarih boyunca ilim adamı, ya siyasal iktidarların talepleri ya da örgütlü halk dindarlığı tarafından baskı altına alınmıştır. Halktan ve devletten bağımsız bir kurumsallaşması bulunmayan ilim adamları ise, sahip çıkıp destek olmak yerine birbirlerinin kuyusunu kazmıştır. Molla Lütfi olayı bu trajediye çarpıcı bir örnektir. Günümüz koşullarında kelam ilmi için ideal kurumsallaşma tümüyle ilmî amaçlar ve kaygılar doğrultusunda gerçekleştirilen entelektüel açıdan üniversite destekli, yarı sivil kurumsallaşmadan geçmektedir. *Kelim Araştırmaları Merkezi* projesini önceki yıllarda bazı özel sohbetlerde duyardım. Ancak sempozyumda bu ihtiyacın açıkça dile getirilmesi bana çok heyecan verici geldi. Umarım bu anlamlı proje gerçekleşir ve ilim adamlarımız, entelektüel enerjilerini ve birikimlerini olması gerektiği yerde ve olması gerektiği gibi kullanma olanağı elde ederler. Entelektüel ve akademik güç, doğru bilgi politikaları ve gerçekleştirilebilir bilim stratejileri doğrultusunda değerlendirildiğinde sağlam ve yaratıcı düşüncelerin çıkacağına inanıyorum.

Kelim ilminin lisans ve lisansüstü ders programlarındaki içeriği üzerinde yararlı ve öğretici bilgiler sunuldu. Ancak müzakereler doğal olarak, Kelam ilmine hakim olan anlayışlar, bu ilimden neler beklediğimiz noktasında yoğunlaştı. Doç. Dr. Mahmut AY konuşmasında kelam ilminden beklentilerimizin neler olduğunu tespit etmeksizin bir program belirlemenin imkansız olduğunu vurguladı haklı olarak. Gerçekten de kendi geleneğine gömülmüş ve sürekli olarak eski meseleleri tekrar eden bir kelam ilmi, kendinden beklenen hayrı ve yararı gerçekleştiremeyecektir. Çağın güncel inanç ve düşünce sorunlarının uzağında bakışlarını kendi tarihine sabitlemiş bir düşünce disiplini, sorunların çözümüne yardımcı olmak bir yana ciddi bir engel oluşturacaktır. Önceki toplantılarda kısmî olarak dile getirilen kelam ilminin yenilenmesi gereği önerisi bu toplantıda hemen tüm konuşmacı ve tartışmacılar tarafından vurgulandı. Bu yönde bir iradenin oluşması elbette çok önemlidir.

Bunu yenilenmenin temelleri, mekanizması, metodolojisi vb. tartışmaları izleyecektir.

Kelam ilmi metafizik konuları kapsar. Ancak ölüm sonrası metafizik sorunlara gereğinden fazla ilgi gösterilmesi ve ayrıntılar içinde boğulması, inanan insanın bu dünyaya yabancılaşmasını doğuracaktır. Metafiziğin başlıca konularından birini, ölümden sonra bir hayat var mı? sorusu oluşturur. İslam, bir denge dinidir. Onun diğer inançlar karşısındaki ağırlığı ve ciddiyeti bu özelliğinden ileri gelir. Ötedünyacı dinlerin eskatolojilerinden farklı olarak İslam öğretisi dünya ile ahiret arasında, mümini tercihe zorlayan bir dualite koymak yerine bunlar arasında bir devamlılık ilişkisi belirler. Kelam da buna bağlı olarak, İslam'ın temel bir inanç ilkesi olan ahirete imanı korumakla birlikte bu dünya hayatına olan ilgisini göstermek durumdadır. Bu ilgi, dünyaya ve somut güçlere teslim olmak yerine (imâmet/hilâfet nazariyesinde olduğu gibi) insanda ahlakî ve varoluşsal bilinç oluşturma biçiminde kurulacaktır. Kelam ilmi için, ölümden sonra bir hayat var mı sorusu? kadar ölümden önce bir hayat var mı? sorusuyla da ilgilenen bir yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Müslümanların bu dünyadaki hayatı, bir köle, yabancılaşma, korku ve itaat kültürü içinde geçmek zorunda değildir. Dinî geleneğimiz tarih ve iktidar karşısında rıza yaratma sistemi olarak çalışmıştır. Oysa güçlü bireysellikler çağında bu tarz paradigmalara, iflas etmiştir. Kelam ilminin yeni dünya sorunlarıyla yüzleşmesi onun yenilenmesi açısından zorunlu bir durumdur.

Kur'an kelamı konusu sempozyumda öne çıkan önemli başlıklar arasındaydı. Hatırladığım kadarıyla bunu ilk kez Hüseyin ATAY hoca yüksek sesle dile getirerek kelam ders programlarında bağımsız bir ders olarak okutulmasını önermişti. Prof. Dr. Erkan YAR, sunumunda kelam ders programlarının gerisinde yatan anlayışların eleştirisini yaptı. YAR, her zaman yaptığı gibi köklü önerilerle dolu ilgi çekici bir konuşma yaptı. Sonraki tartışmacılar sıklıkla onun değerlendirmelerine atıfta bulundu. Kelam derslerinde aslında ekollerin ve mezheplerin görüşlerinin okutulduğu, sadece Kur'an'a dayalı bir teoloji dersinin henüz planlanmadığı ileri sürüldü ve ekollerden bağımsız bir Kur'an kelamı dersine ihtiyaç duyulduğu belirtildi.

Kişisel olarak Kur'an kelamı projesinin zihnimde netleşmeye başlaması, bu dönem girdiğim derslerle birlikte tamamladı. Öğrencilere ekollerin görüşlerini anlatırken onların öncelikle Kur'an kelamı dersini almadıkları için ekollerin görüşleri arasında kaldıklarını ve zamanla Kur'an ayetlerini de belirli bir ekolün görüşleri doğrultusunda anlamaya başladıklarını fark ettim. Ekollerin teolojik sistemlerinin öğretilmesi, Kur'an öğretisinin kavranmasının önünde önemli bir zorluk oluşturmaktadır. Bu konuda sıkça karşılaştığımız çarpıcı örnek şudur: Klasik kelam problemlerini ele alırken “*Teklîf-i mâ lâ yutâk*” meselesini anlatıyoruz. Eş'arî ve Mutezile kelamcıları arasında tartışılan bu meselenin mezheplere göre nasıl anlaşıldığı elbette anlatılacaktır. Mutezile'nin çözümünün Kur'an'a uygun düştüğünü düşündüğüm bu konuda, öğrencilerin büyük bir çelişki yaşadıklarını ve bunu çözemediklerini anladım. *Teklîf-i mâ lâ yutâk*'ın mümkün olduğuna dair Eş'arî kelamcılarının teolojik gerekçelerini öğrenen zihinler, sonradan bunu bir temel olarak almakta ve Kur'an'ın bu konudaki açık yaklaşımını görmekte zorlanmaktadır. Bir tür “beyin yıkama” ya da “zihin yönlendirmesi” olarak nitelenebilecek bu durumdan kurtulmanın yegâne yolu, Kur'an kelamı nosyonunu öncelikli olarak kazandırmaktan geçmekte. Kurumsallaşmış bir tarihsel ve teolojik yanılı günümüzde de devam etmektedir. Aksi halde Kur'an'da açıkça “Allah bir nefse/bireye taşıyabileceğinden fazlasını yüklemez.” ifadesi yer alıyorken nasıl olur da bir Müslüman aksini söyler? özellikle de varoluş amacı Kur'an'ı savunmak olan kelamcının bu türden bir çelişkiye düşmesi kabul edilebilir mi? Kur'an'ı okuyan bir kişinin bu yanlışlığı hemen fark etmesi ve ona göre bir tutum takınması beklenir.

Allah karşısındaki tüm mütevazı ve teslimiyetçi görüntüsüne rağmen Eş'arî teolojisi aslında özel bir felsefi ontolojiyi naslarla açıklamayı başarabilmiştir. Bu teolojik felsefi anlayış Kur'an'da yer alan ve Allah'ın varlıkla ve insanla olan ilişkisindeki ahit/misâk, sözleşme (*velev lâ kelimetun sebekat min Rabbike le kudiye beynehum...*) ve sorumluluk (*vaad ve vaîd*) esasına dayalı anlatımları bir kenara bırakmış ve mutlak bir Tanrı kavramından yola çıkmıştır. Tam da burada “Tanrı acaba *Mutlak* mıdır?” diye sormak geliyor içimden. Felsefenin Tanrısı ile dinin Tanrısı arasındaki farka dair çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu konunun kelam sorunu olarak, teolojik kavramlar ve Tanrı'ya atfedilen sıfatlar ekseninde derinliğine

tartışılması gerekiyor. Bu konudaki görüşlerimi yeterince temellendirdiğime inandığımda, ayrı bir çalışmayla paylaşmayı arzuluyorum. Ekollerin yanlışlarını ve doğrularını tespit etmeyi sağlayacak bir kelam formasyonu oluşturmada, Kur'an kelamı projesinin zorunlu olduğu fikrine ben de katılıyor ve önümüzdeki dönemde bu projenin daha bir netleşmesini ve pratiğe kavuşmasını umuyorum.

Değerlendirme oturumunda duygusal anlar yaşandı. Özellikle kelamcıların duayenleri sayılan Prof. Dr. Bekir TOPALOĞLU ve Prof. Dr. Şerafettin GÖLCÜK beylerin toplantıdan duydukları memnuniyeti dile getirdikleri konuşmaları moral verdi. Prof. Dr. Emrullah YÜKSEL, sempozyumda ele alınan bazı eğitim ve öğretim konularının yerinin bölüm başkanlıkları ve dekanlıklar olduğunu ve bu nedenle toplantıda konuşulmasının gereksiz olduğunu söyledi. Prof. Dr. Ahmet AKBULUT ise önceden hazırladığı titiz konuşma metninde Kelam ilminden beklentilerini, klasik kelama yönelik eleştirilerini ve yenilenmeye dair görüşlerini özlü biçimde dile getirdi.

Bir sonraki yıl Kelam Koordinasyon Toplantısı'nın yeri ve sempozyumda ele alınacak konu tespit edildi. Önerilen konular arasından "Kelam Açısından Diğer Din ve İnançlara Yaklaşım" başlığında karar kılındı. Prof. Dr. İsa DOĞAN gelecek yıl düzenlenecek olan toplantıya ev sahipliği yapacaklarını bildirdi ve özellikle genç kelamcılardan bildiri beklediklerini belirtti. Buna göre XIV. Kelam Anabilim Dalları Koordinasyon Toplantısı'nın Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi tarafından organize edilmesi kararlaştırıldı. Bu tür bilimsel etkinliklerin sayı ve kalite bakımından artması dileklerle katkıda bulunan herkese tekrar teşekkürlerimi sunarım.